

Forfatteren som aktivist

AV CECILIA HANSSON

Serhiy Zhadan – en av Ukrainas mest framtrede forfattere – er også en politisk frontfigur. Dette førte til at han i fjor ble banket stygt opp under urolighetene i hjemlandet. Han ble internasjonalt kjent med romanene *Anarchy in the UKR* og *Depeche Mode*, som nådde en leserkrets langt utover hjemlandets grenser.

I Ukraina har det politiske engasjementet gitt ham superstjernestatus – han er representant for en hel generasjon unge mennesker.

Den svenske forfatteren og journalisten Cecilia Hansson møtte Serhiy Zhadan for Bokvennen Litterært Magasin til en samtale om litteratur, aktivisme og politikk.

Du har jo to roller, forfatterens og aktivistens. Hvordan kombinerer du de to og hvor henter du all energien fra?

– For meg finnes det ingen roller; dette er livet mitt og jeg finner det helt naturlig å gjøre disse tingene samtidig. Jeg er ingen politiker, og vil heller ikke inn i politikken; den er bare en del av livet mitt.

Og hvordan ser livet ditt ut?

– Jeg er forfatter. Jeg skriver bøker, gjør opplesninger og organiserer ulike kulturaktiviteter i Kharkiv og andre ukrainske byer. Og så er det naturligvis slik at vi i Ukraina reagerer kraftig på politikken og det som skjer med oss i dag – vi vil gjøre noe.

Har det alltid vært sånn for deg, at politikken og litteraturen hører sammen?

– Ja, jeg begynte å delta i demonstrasjoner og streiker allerede som 16-åring. På den tiden gikk jeg fremdeles på skolen. Det var de siste årene under Sovjetunionen, og det ble holdt kjempestore demonstrasjoner mot det gamle kommunistpartiet og for Ukraina og friheten. Det betydde mye for meg. Men jeg er ikke interessert i å gå inn i politikken på ordentlig. Jeg har fått henvendelser fra flere partier, men det er uaktuelt. For meg er det samfunnsmessige og sosiale initiativet viktigere. Og så har jeg jo gjort litt andre ting, som å oversette Paul Celans tekster til ukrainsk. Det var noe helt annet, fullstendig hermetisk.

Hvorfor Celan?

– Det var en spontan idé. Ellers foretrekker jeg jo poesi som for eksempel Bertolt Brecht eller avantgardistisk poesi. Men Celans poesi var en stor overraskelse for meg, og jeg likte den godt.

Celan var vel på sitt vis også politisk?

– Jeg mener at Celans hermetiske poesi og dens introversjon også har en politisk kontekst, ja. I tekstene hans møter man både antifascisme og spor av Holocaust. Det er å ta stilling. Ikke en veldig tydelig stilling, men likevel.

Hvordan syns du kunsten og samfunnet hører sammen?

– Jeg tror at kunsten må reagere på livet og på virkelige problemer, som politiske forhold. I min situasjon er høykultur og hermetisk kunst uinteressant. Mine favorittpoeter har alle tatt et sterkt standpunkt på et sosialt og politisk plan.

Action Press

Corbis

– Jeg lever i troen på at mennesker kan berøres av kunst når kunsten fører en dialog med menneskene. Derfor prøver jeg for eksempel å gjøre opplesninger også utenfor de litterære institusjonene. Jeg har blant annet et prosjekt med et rockeband, «Hunder i universet», (Sobaky w kosmosi) – vi spiller musikk med sosial tematikk, punk og ska. Den poesien er litt annerledes enn Paul Celans.

I Ukraina har du blitt en slags superstjerne, du har et bredt publikum og det kommer masse folk på opplesningene dine. Hvordan har du oppnådd en slik posisjon?

– På den tiden da jeg fremdeles var en ung poet, på 1990-tallet, var Kharkiv en helt annen by. Det fantes ingen litteraturscene eller moderne litteratur. Vi spurte oss selv: Hvorfor har vi ingen lesere? Vi ville prøve å finne et publikum. I den prosessen begynte vi å skape kunst med sosialt fortegn. Vi oppdaget at det fantes stor interesse; Ukraina er et ungt land og menneskene der har mange spørsmål, men få svar. Kunsten rommer ikke alt, men den evner, med litteraturen, musikken og teatret, å tematisere problemer.

Hva tenker du om dagens situasjon i Ukraina?

– For det første har vi den grusomme krigssituasjonen i Donbass. Det er vårt største problem, og det berører hele landet. Hver dag blir mennesker drept. Og vi har også hatt andre problemer. Maidan-revolusjonen prøvde å forandre på alt dette – menneskene, samfunnet, hele det gamle systemet ville man

forandre – et system som har fungert i tju år. Det er ikke lett, det er en vanskelig og langsom prosess. Men den har absolutt endret noe. Og mange vil kjempe videre og holder fast på sine prinsipper.

Hvordan er det å leve i Ukraina i dag?

– Situasjonen i dag er veldig spesiell. På den ene siden går alt som normalt i de byene som ikke er rammet av krigen. Men i Kharkiv, der jeg bor, har det i flere måneder pågått en slags terrorkrig. For tre uker siden eksploderte for eksempel en bombe på en pub med masse mennesker. Tretten personer ble skadd. På en vanlig pub! Men det ble holdt innsamlinger der til fordel for den ukrainske armeen og for befolkningen i Donbass. De tok jo politisk stilling. For terroristene ble det en anledning til å utføre et attentat.

Hva slags terrorister var det?

– Sikkerhetstjenesten sier at attentatet koordineres og finansieres av Russland. De som utførte det bor i Kharkiv. De får penger og materiell fra Russland, og trenes og forberedes i Russland. Kharkiv ligger på den russisk-ukrainske grensen, bare femti kilometer fra Russland. Men det er ikke bare russere som utfører attentatet, også ukrainere deltar.

Og hvordan var det i Kharkiv før?

– For et år siden var det rolig. Nå er en masse ting forandret. En rekke demonstrasjoner, Maidan-opprøret ... Likevel har

det ikke hendt like mye hos oss som i Kiev, selv om mange har engasjert seg. Og vi har fremdeles problemer med borgermesteren vår, som har kriminell bakgrunn. Han styrer og steller akkurat som før i Kharkiv, hvilket destabiliserer hele situasjonen.

Du har jo hatt litt trøbbel, i fjor ble du banket opp.

– Ja, i mars ble det store konfrontasjoner mellom de som var for Maidan og revolusjonen, og Janukowitsch-tilhengere. Det kom folk fra Russland som var særlig forberedt. Det foregikk masse propaganda. De som var mot Maidan sa: «Vi kommer alle fra Vest-Ukraina: Vi skal ta over makten her og forandre alt.» Man foregikk en brutal manipulering. Mange mennesker forstod ikke hva som skjedde. De som var imot Maidan, begynte å angripe de pro-ukrainske aktivistene. Flere hundre ble skadd. Denne situasjonen varte helt til slutten av april. Til sist grep hæren inn, og i dag finnes det ingen separatister i Kharkiv lenger.

Likevel tør man, som samfunnsborger eller forfatter, å ta stilling?

– Ja, og svært mange gjør det. Det var en

”
Jeg tror at kunsten må reagere på livet og på virkelige problemer”

rekke forfattere og kunstnere som protesterte på Maidan, som var for revolusjonen. Det er også interessant at det på Maidan ikke bare var ukrainskspråklige som deltok, men også russiskspråklige. I virkeligheten er Ukraina tospråklig, man snakker både ukrainsk og russisk. Mange av våre forfattere skriver på russisk, og fremdeles spør man seg hvilken litteratur de tilhører. Men også det har forandret seg de siste årene. Mange russiskspråklige ukrainere har innsett at de er medborgere i Ukraina, og at de må kjempe for hjemlandet sitt. I dag inntar mange russiskspråklige kunstnere pro-ukrainske posisjoner.

Hvordan er det for vanlige mennesker – kan russere og ukrainere fortsette å leve side om side?

– Jeg tror mennesker i hele landet kommer til å fortsette å ville leve sammen. Det er naturligvis et problem med dem som har blitt i Donbass, i det territoriet hvor den russiske armeen befinner seg i dag. Ikke alle der vil tilhøre Ukraina. Men krigen i Donbass er funnet på og initiert av Russland. Jeg kommer selv opprinnelig fra Luhansk-regionen i Donbass, og jeg har fortsatt mange venner der, og jeg ser ingen saklig grunn til krig. Det samme gjelder for Krim.

Rex Features

Nobelprisvinneren Herta Müller har i flere intervjuer beskrevet redselen som har oppstått i østre Europa i forbindelse med Putins handlinger, frykten for tilbaketreking av de gamle grensene. En frykt som, når man er oppvokst i et diktatur, lett synes å kunne aktiveres. Er det din erfaring?

– Jeg er ikke redd, men sint. Vi i Ukraina vil ikke tilhøre Russland, vi vil forbli selvstendige. Kanskje var vi redde i fjor, etter Krim, da det ble sagt at «neste uke trenger den russiske hæren inn i kraina». Men også det var en del av skremsepropagandaen. Nå er folk lei, de har befunnet seg i en krigssituasjon i ett år. Men de er ikke redde.

Hva gjør du for å leve og skrive videre når omstendighetene er som de er?

– Jeg og vennene mine drar regelmessig inn til Donbass med de frivillige. Vi tar med medisiner og varme klær og drar til soner der armeen vår befinner seg. Der holder vi konserter og opplesninger for soldater og sivile. Det kommer alltid mange for å høre opplesningene mine i Donbass. Jeg tror det vi gjør er kjempeviktig. Før krigen fantes det ingen ordentlig kulturpolitikk i disse små byene, og ingen eller svært få litterære opplesninger og konserter.

– I dag er det et spesielt behov for kultur. De som bor i Donbass er helt vanlige mennesker som lever helt isolert, mellom to fronter. På den ene siden finnes det russere og separatister, og på den andre siden finnes det offisielle Kiev. De har ingen normal menneskelig kontakt.

Hva tenker du om framtiden?

– Jeg er overbevist om at det vil bli mulig å føre en dialog med alle i landet når de russiske soldatene har forlatt Donbass, ettersom vi er ett land, økonomisk og sosialt. Men jeg tror konflikten vedvarer fordi en eneste mann i Kreml vil det.

”

Ikke redd,
men sint.”

Hva er Europas rolle i denne situasjonen?

– Putin leker med Europa. Men det er også slik at Europa leker med Putin. Og den dobbelt-heten i den europeiske politikken synes jeg er usympatisk. På den ene siden hører vi at europeiske politikere vil innføre sanksjoner – hvilket er viktig. På den andre siden hører vi at det blant annet i Tsjekia og Østerrike finnes folk som tar et politisk standpunkt mot Ukraina. Og når de gjør det, leker de med Putin.

Det er svært alvorlig, ettersom Putin i dag, slik jeg ser det, oppfører seg upassende. Det spiller ingen rolle om det handler om Ukraina, Krim, Estland eller Litauen. Jeg forstår at Europa også har egne politiske og økonomiske interesser, men i den rådende situasjon er dette veldig vanskelig å forholde seg til. Det er fare for at en tredje verdenskrig bryter ut. Det er det ikke sikkert alle i Europa forstår. Konflikten i Ukraina er ingen innenrikspolitisk sak som bare angår Ukraina. Den angår hele Europa. Putin ignorerer alle og utfører grusomme handlinger. Det er naturlig at mange i Ukraina forventer at Europa tar stilling. Ikke at Europa skal løse problemene våre, det må vi gjøre selv. Men det finnes to veier å gå: Den ene er at vi står sammen og handler som ett, ettersom alle vil unngå at situasjonen eskalerer i en tredje verdenskrig. Eller så blåser alle i det som skjer i Ukraina og fortsetter å importere russisk gass og olje, og eksportere våpen til Russland, med det resultat at folk daglig blir drept i Donbass.

Kommer du selv til å bli værende i Ukraina?

– Ja, selvfølgelig. Det finnes ikke noe annet alternativ.

Hvordan opplever du din situasjon som offentlig person i Ukraina? Forteller du om det som foregår litterært?

– Jeg tror det er viktig at det som skjer blir skrevet ned. Dette er vår historie, selv om den er tragisk. På Maidan var det som sagt mange kunstnerisk aktive personer som deltok. Allerede nå finnes det en rekke bøker, skuespill og filmer om det som skjedde. Det er bra, og viktig, det må skrives og males om situasjonen i dag. Selv skriver jeg hele tiden om det som skjer, og kommer til å fortsette med det. Det er helt nødvendig, nyheter har så kort levetid. Kanskje kan kommende generasjoner lære noe gjennom litteraturen som skapes nå.

Har din egen skriving forandret seg?

– De tekstene jeg har skrevet under krigen er annerledes. Tunge og dokumentariske. Slik må det nok være. Krig, blod og død krever at man skriver på en annen måte. Det estetiske blir ikke så viktig, og man vil heller ikke være belærende eller skrive propaganda. Derimot må man ha et stort hjerte, og forståelse for at litteraturen berører vanlige mennesker som er nødt til å leve videre med sin smerte og sine tragedier.

Hver krig har sitt spesielle uttrykk. Under første og andre verdenskrig oppstod den såkalte krigskunsten, som skilte seg fra alt som var gjort tidligere. Man skriver for eksempel helt annerledes om kjærlighet når det er krig. Hvordan litteraturen som produseres i Ukraina i dag vil utvikle seg, gjenstår å se. Men det skjer masse i dagens litteratur som er knyttet til krigen og revolusjonen. Man kan ikke skrive nøytralt om krig, det handler ikke om landskapsskildringer, men om hvordan folk som lever i krig har det. Hvordan de dreper og blir drept. Da må man bruke andre ord. Det kan tenkes at det vil oppstå en helt ny litteratur i Ukraina, en ny prosa. Det hadde vært veldig bra, for ukrainsk prosa kan ikke skilte med spesielt mange interessante navn i dag. Tradisjonelt sett er det først og fremst poesien som har vært sterk.

Kanskje endrer dette seg med det som kommer nå, selv om det er forferdelig at det i så fall skulle springe ut av en så tragisk situasjon. Men slik har det vært i Ukraina tidligere, etter første verdenskrig og den tragiske borgerkrigen, som endte stygt for den ukrainske hæren som ble slått av Lenins. Etterpå vokste det frem en veldig sterk litteratur i Ukraina. Forfatterne hadde noe å fortelle, de hadde opplevd krigen. Det var kanskje vår sterkeste litterære periode hittil. Den varte frem til 1930-tallet, da Stalins represalier begynte, og nesten alle forfattere ble undertrykt. Kanskje kommer det samme til å skje i dag. Kanskje vil dagens revolusjon bringe en helt ny bølge av ukrainsk litteratur.

CECILIA HANSSON

Ukraina Maidan

Maidan er selvstendighetsplassen i Ukrainas hovedstad Kiev. «Maidan» eller «Euromaidan» ble betegnelsen på den folkelige protestbevegelsen som oppsto i kjølvannet av at tidligere president Viktor Janukovitsj i november 2013 vendte seg bort fra en planlagt assosieringsavtale med EU og i stedet vendte seg mot Russland. I følge ministerier i Kiev mistet 106 mennesker livet som følge av kamper mellom demonstranter og opprørspolitidisse februar dagene. Ytterligere 1811 personer ble rapportert skadet.

Zhadan Forfatteren

Serhiy Zhadan (født 1974) er en av Ukrainas største forfattere og har gitt ut 16 bøker i hjemlandet. Romanene og diktene hans har blitt kalt «proletær pønk» og utforsker med svart sint og stor humor Ukraina etter Sovjetunionens fall. Hans opplesninger, ofte til musikk, fyller svære auditorier. Serhiy Zhadan har to ganger blitt belønnet med BBC Ukrainas «Best Book of the Year». Han er oversatt blant annet til tysk, engelsk, polsk, svensk og russisk.

Serhiy Zhadan (Serhij Zjadan) har utgitt to bøker på svenske forlaget 2244: *Anarchy in the UKR*, 2011 og *Depeche Mode*, 2014.

Sagt om *Depeche Mode*:

«Nattsvart – och så fruktansvärt rolig.»

Helsingborgs Dagblad

«Jag vet faktiskt inte när jag senast skrattade så jag grät när jag läste en text och en bit in i Depeche Mode drog jag mig för att plocka fram boken i offentlig miljöer.»

Sveriges Radio Kulturmytt